



*Іван Радомський  
старший науковий співробітник Науково-експозиційного відділу МІДЦ  
Альона Тронь  
старший науковий співробітник Науково-експозиційного відділу МІДЦ*

## **ОГЛЯД ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ МІСТА БЕРДЯНСЬКА (дорадянський період)**

*Стаття присвячена ознайомленню з експозицією Музею історії міста Бердянська для засвоєння виставкового досвіду.*

**Ключові слова:** *Музей історії міста Бердянська, експозиція.*

*Статья посвящена ознакомлению с экспозицией Музея истории города Бердянска для усвоения выставочного опыта.*

**Ключевые слова:** *Музей истории города Бердянска, экспозиция.*

*This article is devoted to the familiarization with an exhibition of the Museum of the History of Berdyansk for studying the exhibition experience.*

**Keywords:** *the Museum of the History of Berdyansk, exhibition.*

Музей історії міста Бердянська (філія краєзнавчого музею) був відкритий 17 вересня 2005 року [9]. Наукову концепцію та архітектурно-художній проект експозиції розробила директор Бердянського краєзнавчого музею Л.Ф. Ноздріна, вона ж координувала роботу наукових співробітників, художників, реставраторів, столярів зі створення експозиції та музейного обладнання, діорами, воскових фігур. Експозиція побудована на базі музейних предметів із фондів краєзнавчого музею [10, с. 3].

У музеї п'ять експозиційних зал. Перші дві відображають історію Бердянська з дня заснування до 1917 року; третя зала ознайомлює відвідувачів із життям Бердянська в радянський період; четверта – ілюструє життя міста в період незалежності України; у п'ятій залі представлені міста-побратими Бердянська. Метою статті є ознайомлення з експозицією перших двох зал музею для засвоєння досвіду при побудові виставок, що стосуються історії України дорадянського періоду, на невеликих площах.

Наприкінці XIV ст. від Золотої Орди остаточно відокремилися племена ногай-

ців, які вели напівкочовий спосіб життя. Тільки у XVIII ст. вони потрапили під юрисдикцію Російської держави. Спроби влади закликати ногайців до осілого способу життя призвели до того, що в другій половині XIX ст. ногайці перебралися в Туреччину, залишивши, без сумніву, помітний слід в нашій історії. Назва міста Бердянськ має тюркське коріння і в перекладі означає «даний Богом» [10, с. 4]. У вітрині експозиції Музею історії міста Бердянська можна побачити предмети ногайської культури: срібну налобну прикрасу ногайської жінки та бойові обладунки ногайського воїна (головний убір, зброю і захисний налокітник).

Територія Північного Приазов'я у складі земель Кримського ханства до 1774 року належала Туреччині. Після закінчення Першої російсько-турецької війни Кримське ханство стало незалежною державою. В експозиції Музею бачимо медаль на честь «Присоединения къ Россіи Крыма и Тамана въ 1783 году». Туреччина ж офіційно визнала приєднання земель Кримського ханства до Росії тільки в 1791 році після Другої російсько-турецької війни.



Після того, як цей край став частиною Російської імперії, відбулося інтенсивне освоєння й заселення території Північного Приазов'я. Заселяючи край вихідцями із центральної Росії, царський уряд залучав іноземних поселенців. Їм роздавали землі та звільняли їх від податків на 30 років [4].



**Лл. 1. Вітрина з експонатами, які ознайомлюють з історією заснування м. Бердянська**

Поселенці займалися переважно землеробством. На родючих ґрунтах вирощували гарні врожаї зерна, для якого потрібні були ринки збуту, зокрема й зарубіжні. Економічною необхідністю для Росії було відкриття морських воріт у Північному Приазов'ї. У 1824 році за ініціати-ви М.С. Воронцова, генерал-губернатора Новоросії і намісника Бессарабії, портрет якого представлений в експозиції Музею, було споряджено експедицію, мета якої – знайти найзручніше місце для будівництва пристані. Очолив експедицію капітан II рангу М.Д. Критський [8]. На знак пам'яті про цю подію на Приморській площі міста встановлено бронзовий вітрильник на гранітній колоні.

Місце біля Бердянської коси було визнано найзручнішим: глибина затоки дозволяла заходити різноманітним судам, морське дно добре тримало якорі, затока пізніше за інші замерзала, а іноді й зовсім

її не покривав лід. У вітрині музейної експозиції представлено копії декількох документів, які стосуються етапів будівництва пристані. У 1827 році на березі Бердянської затоки розпочалося будівництво пристані. Тому саме цей рік вважається роком заснування Бердянська. Урочисте відкриття пристані відбулося 1 липня 1830 року [1, с. 25–26]. У вітрині на листівках можна побачити види пристані. Макет вітрильного судна, старовинний морський бінокль та якір доповнюють експозицію.

У роки Кримської війни 1853–1856 років місто захищали козаки Азовського козачого війська. У кінці травня 1855 року вітрильники англо-французької ескадри підійшли до Бердянська й вимагали виплати контрибуції. Отримавши відмову, вони спробували висадити десант, після чого місто протягом декількох годин піддавалося артобстрілу. У вітрині Музею експонуються бойові ядра, якими здійснювався обстріл (одне з таких ядер і нині знаходиться в стіні однієї з міських будівель – як мовчазний свідок того часу [7]), сигнальні гармати, зброя та нагороди часів Кримської війни.

Позаяк Бердянськ спочатку будувався як портове місто, то природно, що тут передбачалося відкрити й митну заставу. На стенді – зображення будівлі митниці, фото В.П. Полянського, який багато років очолював Бердянську митницю, і лист подяки йому від видатних жителів міста за сумлінну працю.

Бердянськ завжди славився своїми виноградниками, садами, квітни-



**Лл. 2. Виноградний прес**



ками. Виноградний прес, представлений в експозиції, був дуже затребуваний. Виготовлений він був на заводі «Вдова Матиас и сыновья» у ХІХ ст. Його використовували для віджимання виноградного соку [10, с. 6]. Кінцевим продуктом виробництва було вино, яке зберігали в дерев'яних діжках, одна з яких експонується в залі. Вино в таких діжках зберігало свій природний аромат і набувало неповторного смаку.

Успіхи й гарні темпи розвитку порту підкреслив імператор Микола І, який Указом від 23 січня 1841 року надав Бердянському порту статус міста. У вітрині експозиції – копія імператорського Указу. Через рік, 1842 року, Бердянськ став повітовим центром.

У 1845 році було затверджено герб міста. Зображення герба, представленого в експозиційній вітрині, умовно поділяється на дві частини. У верхній частині на зеленому тлі зображено ногайську кибитку та чорний плуг – символи розвитку землеробства і тривалого перебування в цьому краї ногайців. У нижній частині – чорний якор на синьому тлі, яке символізує розташування міста на березі Азовського моря [5]. У 1999 році історичний герб Бердянська було повернуто місту й визнано офіційним.



*Лл. 3. Вітрина, що представляє діяльність міської і земської управ м. Бердянська*

В експозиції Музею – оригінал плану «Уездного города Бердянска, высочайше утвержденный въ 10-й день Апреля 1862 года», у розробці якого брав участь князь М.С. Воронцов. Неабияке зацікавлення викликає мапа Бердянської коси під назвою «Частная карта залива Новоногайска в Азовском море». Річ у тім, що до 1835 року місто, яке тоді ще не мало офіційного статусу, називалося Новоногайськом.

У вітрині Музею представлено фотопортрети керівників міста, кожен з яких зробив певний внесок у розвиток міста. Першим міським головою у 1841–1863 роках був Микола Степанович Кобозев, який стояв біля джерел заснування міста. Він був одним з підрядників будівництва пристані, хвилерізу і багато зробив для розвитку та процвітання Бердянська. На власні кошти він збудував будівлю зимового театру в 1849 році, цвинтарну церкву Миколи Святителя тощо [11].

Значний внесок у благоустрій міста зробив П.П. Шмідт. На посаду керівника міста й порту Бердянська капітан І рангу П.П. Шмідт був призначений 1876 року. Саме за заслуги з благоустрою міста й реконструкції причалів порту йому було надано чин контр-адмірала і дійсного статського радника [1, с. 35].

На жаль, будівля міської управи, зведена за проектом архітектора Банболезі, не збереглася, але репродукції зі старовинної листівки із зображенням цієї будівлі представлені в експозиції. Цікавими є оригінали документів, канцелярське приладдя, група світлина службовців міської управи.

Бердянське повітове земство «принадлежало к числу немногих в России, которые развили свое хозяйство до таких пределов, какие невозможны для большинства уездных земств средней и северной полосы России». Про це свідчить зміст першого тому «Сборника постановлений Бердянского уездного земского собрания 1866–1908 годов», що його розміщено в експозиції Музею. Будівля Бердянського



повітового земства збереглася до нашого часу, міститься вона на вул. Червоній (раніше – вул. Зелена). У верхній частині вітрини – групові світлини службовців земської управи і медалі «За труди по сільському господарству», «За лучшую крестьянскую лошадь», «За сельскохозяйственныя

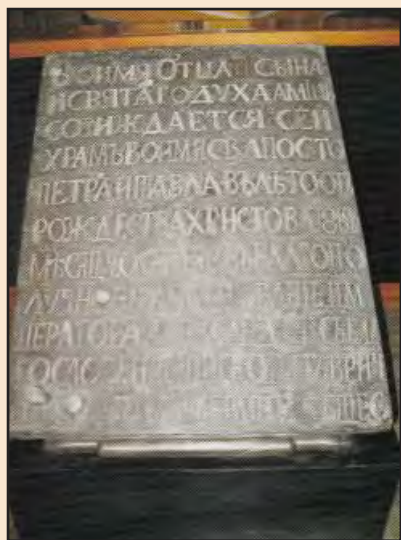
произведения». На печатках Ново-Троїцького і Ново-Михайлівського училищ Бердянського повіту – зображення герба міста. Оригінал карти Бердянського повіту, ножі для паперу та письмове приладдя з високим підсвічником доповнюють експозицію.



*Лл. 4. Діорама «Бердянськ у другій половині XIX ст.»*

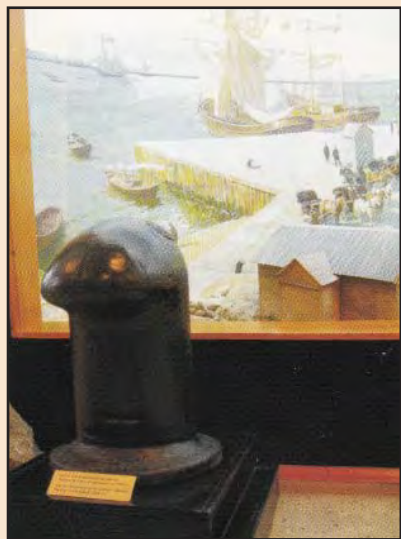
У центрі експозиційної зали – діорама «Бердянськ у другій половині XIX ст.», яка дає уявлення про те, який вигляд мали пристань і місто в ті далекі часи. Автор діорами С.І. Гончаренко – член Національної спілки художників України. Західний проспект (таку назву мав проспект 12 грудня) продовжує схил з гори. Під горою біліють хатинки Солдатської слободи (Лісок). На урвистій височині – цвинтарна церква Ми-

коли Святителя, побудована М.С. Кобозевим. Нині там і досі розташоване старе міське кладовище. Уздовж гори стояли вітряні млини. На задньому плані діорами – Петропавлівська церква (зараз на її місці – територія автовокзалу). У 1980-х роках під час проведення ремонтно-будівельних робіт недалеко від будівлі автовокзалу було знайдено свинцеву плиту, що її встановлено перед діорамою, та монети, симво-



**Лл. 5. Закладна дошка  
Петропавлівської  
церкви. Знайдена  
1982 р. на території  
автовокзалу**

рами на спеціальних підставках – стовпчики з природного каменю. Саме такі стовпчики стояли вздовж набережної. На пристані встановлювали кнехти. Один з них – з тавром заводу «Вдова Матиас и сыновья» – експонується перед діорамою. До кнехтів



**Лл. 6. Кнехт**

швартувалися вітрильні суда, завдяки яким вивозили вантажі. Перед завантаженням товар зважували на терезах, а документи оформлювали в будівлі митниці. Трохи далі – керовані склади братів Нобелів. У лівій частині діорами – хвилеріз, збудований у 1862–1868 роках. До цього часу він продовжує служити місту [10, с. 8–9].

Бердянськ розвивався дуже швидкими темпами і згодом став одним з найкра-

лічно закладені на честь початку будівництва Петропавлівської церкви в 1869 році.

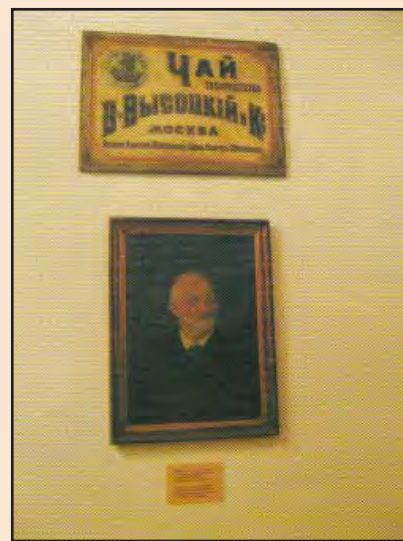
На передньому плані діорами зображено пристань, де відбувається освячення рибальського баркаса. На ній зібрані міщани. Після церемонії кінні фаетони розвезуть присутніх по домівках. По обидва боки від діорами

на спеціальних підставках – стовпчики з природного каменю. Саме такі стовпчики стояли вздовж набережної. На пристані встановлювали кнехти. Один з них – з тавром заводу «Вдова Матиас и сыновья» – експонується перед діорамою. До кнехтів швартувалися вітрильні суда, завдяки яким вивозили вантажі. Перед завантаженням товар зважували на терезах, а документи оформлювали в будівлі митниці. Трохи далі – керовані склади братів Нобелів. У лівій частині діорами – хвилеріз, збудований у 1862–1868 роках. До цього часу він продовжує служити місту [10, с. 8–9].

щих повітових міст півдня Росії. Розвиток зарубіжних торговельних відносин сприяв тому, що в місті було відкрито представництва багатьох іноземних консульств: франко-бельгійське, іспанське, італійське, грецьке та ін. Купці були посередниками в торгівлі [1, с. 35–36]. Портрет одного з них – грецького негоціанта-хліботорговця Г. Круппа – розміщено в експозиції Музею.

Від самого початку для приморського Бердянська традиційним був рибальський промисел. Улови були щедрими, а для торгівлі рибою відкривалися рибні ринки. На ринках також укладалися договори на поставку риби в інші міста. У вітрині Музею представлено численні види Бердянського порту, скляний поплавок для рибальських сіток, фарфорова баночка з написом «Найкраща ікра».

Незважаючи на відносно невелику кількість жителів Бердянська, у місті було багато купців і торговців. Між Азовським і Біржовим проспектами розташовувалися три гостинні ряди, де було зосереджено торговельне життя міста. У міських крамницях, а їх нараховувалося близько 200, пропонували велику кількість різноманітних товарів. В експозиційній вітрині Музею представлено фотокопії вітрин, вивісок, рекламних проспектів деяких бердянських крамниць і товари (серед них – на ручний і кишеньковий годинники, мандоліна італійських майстрів, швейна машинка, ложечка для взуття з магазину Копеліовича та ін.). Черепиця, зразки якої можна побачити в експозиції Музею, у Бердянську ви-

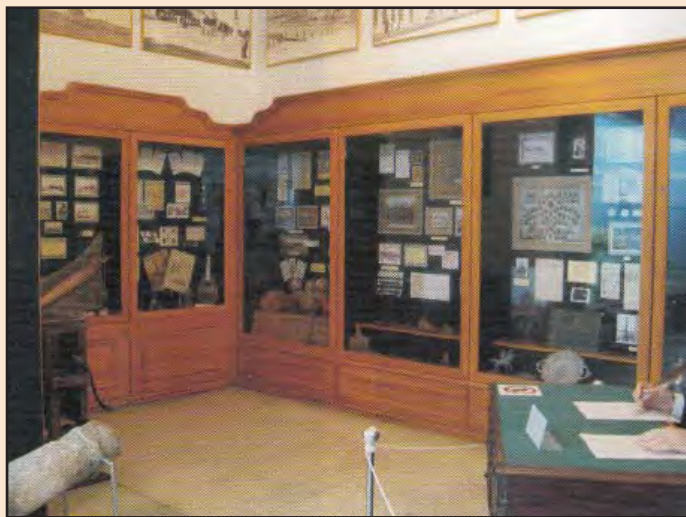


**Лл. 7. Портрет  
грецького хліботорговця  
Г. Круппа**



роблялася нітрохи не гірша за французьку, виготовлену в Марселі [10, с. 9–10].

Експозиції двох наступних вітрин розповідають про великі промислові підприємства Бердянська. У 80-х роках XIX ст. в місті були засновані Азово-Чорноморський чавуноливарний і механічний заводи та фабрика сільськогосподарських машин і приладдя «Вдова Матиас и сыновья». У верхній частині вітрини – групові світлини робітників Азово-Чорноморського заводу, види прохідної та ковальсько-пресового цеху, «Членская книжка профсоюза металлистов» робітника заводу Г.В. Дорофеева.



**Лл. 8. Вітрина з матеріалами про промислові підприємства м. Бердянська**

Зразки продукції заводу «Вдова Матиас и сыновья» – виноградний прес і кнехт – доповнює кукурудзоподрібнювач, який експонується біля стіни діорами. У вітрині на світлині можна побачити, який вигляд мала територія заводу, інструменти, вимірювальні прилади. У роки Першої світової війни в цехах цього заводу збирали аероплани, але виробництво виявилось нерентабельним, тому згодом було закрито.

Найбільшим промисловим підприємством міста був «Сталелитейный и машиностроительный завод Торгово-Промышленного Анонимного Общества Джон Гривез и К.». У 1876 році майстерні

з продажу сільськогосподарських машин і знарядь англійської фірми «Клейтон» були відкуплені повіреним фірми Дж. Гривезом і стали основою заводу, що його згодом визнали одним з найбільших у Європі з виробництва сільськогосподарської техніки [6]. В експозиційній вітрині Музею – фотографія Дж. Гривеза, загальний вигляд території заводу, рекламні листівки заводської продукції, срібна медаль «За труд и пользу», якою був нагороджений завод «Дж. Гривез и К» за жатку «Ластівка» на міжнародній виставці. Оплата праці робітників заводу була досить високою, про що свідчить світлина одного з робітників І.Я. Афанасенка. Поряд експонуються його розрахункова книжка й документ «Об обеспечении рабочих на случай болезни и о страховании рабочих от несчастных случаев». Цікавим є «Охранительное свидетельство», видане інженеру С. Слятіну, яке підтверджує авторське право останнього на вдосконалення для снопов'язалки-жнеї. У нижній частині вітрини представлено фотоальбом, який розповідає про історію заводу, інструменти, вимірювальні прилади та зразки художнього чавунного ливарства, що їх використовували для своїх потреб мешканці міста. Згодом цей завод став відомий як «Первомайский».

Велике значення для розвитку міста мали транспортні під'їзди. Особливу увагу надавали залізничному сполученню. У 1899 році за проектом інженера-архітектора Г.І. Панафутіна (його фото розміщене в експозиції)



**Лл. 9.  
Кукурудзоподрібнювач  
виробництва заводу  
«Вдова Матиас  
и сыновья»**



було зведено будівлю залізничного вокзалу й відкрито станцію Бердянськ. Архітектурний вигляд будівлі вокзалу залишається незмінним до цього часу, а ось паровозне депо, залізничники, візники фаєтонів виглядали трохи інакше, що й підтверджують світлини у вітрині. Прапорцем і залізничним ліхтариком подавали сигнали, про прибуття й відправлення потяга сповіщав звук мідного дзвона. У нижній частині експозиції – невеличкий дорожний самовар, підскляник, щипчики для цукру, кошик для рукоділля, фрукти – усе це пропонувалося до послуг подорожуючих, щоб створити для них відповідний комфорт.

Необхідною умовою успішної діяльності промислових і торговельних підприємств був розвиток банківської системи. Будівля, у якій раніше містився Державний банк, і нині прикрашає один із центральних проспектів Бердянська. У вітрині музейної експозиції – вид будівлі Держбанку. Про те, який вигляд мали банківські співробітники і внутрішній інтер'єр банку, дає уявлення фотокопія, розміщена нижче. Можна побачити зразки деяких банківських документів, вексель, рахівниці (кишенькові й настільні), грошові банкноти та монети кінця XIX – початку XX ст. Газету «Банковский день» видавав «Профессиональный Союз служащих кредитных учреждений г. Бердянска и его уезда» [10, с. 11–12].

Безсумнівний інтерес викликає у відвідувачів Музею воскова фігура Василя Костянтиновича Крижанівського, якого називають літописцем Бердянська XIX ст. Призначення в Бердянськ він отримав завдяки клопотанню графа М.С. Воронцова і майже 20 років працював наглядачем митної застави. Повертаючись увечері з роботи, він вів записи у своїх щоденниках, описуючи події, які відбувалися в місті впродовж дня. Він фіксував найрізноманітніші факти, наприклад, якою була погода, які офіційні зустрічі відбулись і хто на них був присутній. Щоденники В.К. Крижанівський зберігав у потаємній шухляді свого столу. У Василя Костянтиновича не

було нащадків, і після його смерті меблі було розпродано. Стіл з потаємною шухлядою, у якій зберігалися щоденники, купила сім'я Туржанських. Лише через десятиліття, коли стіл став непридатним, зовсім випадково було віднайдено ці безцінні щоденники. Оригінали зберігаються у фондах Бердянського краєзнавчого музею. Нещодавно їх перевидали і тепер вони є в багатьох бібліотеках міста [2].

На початку XX ст. в місті діяли поштова контора, телеграф, видавалися три щоденні газети – «Бердянские новости», «Бердянский курьер», «Бердянское эхо». Друковану продукцію виготовляли п'ять друкарень. Поштар у формі поштового службовця (фото в експозиції) у великій шкіряній сумці розносив кореспонденцію. В експозиції вітрини – зразки оригінальних



*Лл. 10. Воскова фігура  
В.К. Крижанівського – наглядача  
Бердянської митниці*



поштових карток, відкритих листів, якими обмінювалися в будні і свята, та канцелярські вироби, якими користувалися поштові службовці, – чорнильниця, підсвічник та марочниця.

У лавках, так називалися маленькі крамнички (у місті їх нараховувалося до 70), можна було придбати велику кількість товарів: розписний посуд, столове срібло, самовари, печиво в розписних жестианих коробочках і чай у картонній упаковці, кавомолки, кавоварки, цукорниці, праски та інші корисні й необхідні господарські дрібниці. Усі ці унікальні експонати представлені у вітрині, виконаній у стилі лавочних торговельних полиць.



*Іл. 11. Вітрина з матеріалами про культуру й побут мешканців м. Бердянська*

У багатонаціональному Бердянську жили представники різних конфесій. У місті діяло сім православних храмів, а також римо-католицька церква, лютеранська кірха, дві єврейські синагоги, караїмська кенаса, менонітська церква.

На жаль, більшість храмів наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років спіткала сумна доля, більшість із них були зруйновані або підірвані. Уцілили старобрядницька церква (нині – храм Різдва Христового на вул. Шевченка), лютеранська кірха та караїмська кенаса. В ек-

позиційній вітрині представлено монети, знайдені поряд зі свинцевою плитою на місці колишнього Петропавлівського храму, старовинні молитвослови, ікони й церковні предмети, що їх використовували для відправлення служб. На світлинах – види внутрішнього оздоблення церков, архітектурний вигляд деяких храмів, поодинокі й групові світлини священнослужителів та церковних хорів.

Захоплення викликають роботи власників Бердянських фотосалонів, місцезнаходження яких позначено на мапі міста червоними квадратами. Відомі в місті фотографи Берман, Ямпольський, Піпопуло, Едельштейн, Могилевський творчо ставилися до своєї роботи. Кожна світлина оформлювалася картонною рамкою, на якій золотим або срібним тисненням писали прізвище власника фотосалону. Зворотний бік фоторамки також художньо оформлювався і був своєрідною рекламою та візитівкою. У вітрині Музею представлено світлини із сімейних альбомів Головацьких, Грицаєвих, Ляшевських, Дергоусових, Малаксіанових та інших родин Бердянська [10, с. 13–14]. Оригінально й вишукано виглядали фотоальбоми в дорогих тиснених шкіряних палітурках. Деякі з них можна побачити в експозиції.

Будівля Зимового театру, зведена 1849 року власним коштом М.С. Кобозєва, була справжньою прикрасою Бердянська. Театр розташовувався навпроти гостинного ряду на Театральному проспекті. У Бердянську не було професійної театральної трупи, але силами міської інтелігенції було створено аматорський колектив, вистави якого проходили з великим успіхом. Часто театральні вистави були благодійними, а виручені за них кошти йшли на користь потребуючих, про що свідчить зміст оригінальних афіш, представлених у вітрині поряд зі світлиною аматорського колективу. На старовинних листівках – види Бердянська і предмети театральної атрибутики: віяло, театральний бінокль, перламутрова раковина, у якій зберігалися шпильки, при-





краси та інші дрібнички, навіть коробочка для цукерок. Усе це гармонійно доповнює експозицію. Актори зачували свої ролі за сценаріями, які представлені в горизонтальній вітрині. На жаль, будівля театру не збереглася до наших днів.

Рік заснування Бердянського курорту – 1902. Саме в цьому році на березі Червоного озера було відкрито перші дерев'яні будівлі міської грязелікарні. Курорт швидко облаштувався. Уже 1908 року було видано перший довідник «Бердянская городская грязелечебница» [1, с. 97]. У вітрині Музею – листівки з видами курорту й грязелікарні, титульна сторінка довідника. У місті практикували приватні лікарі, які у вечірній час вели благодійний прийом для незаможних. Цікавими за змістом є дипломи, «Присяга повивальной бабки», випускні світлини курсів сестер милосердя 1915 і 1917 років. Представників лікарської династії Акав і сьогодні пам'ятають мешканці Бердянська. Комплекс експонатів дає можливість ознайомитися із цією сім'єю. Лікар, збираючись відвідати хворого, у свій саквояж обов'язково клав шприц, рецептурні бланки, довідник з фармакології та інше медичне устаткування – усе це можна побачити в експозиційній вітрині Музею.

Народна освіта в Бердянську і Бердянському повіті була на досить високому рівні й неодноразово відмічалася нагородами як у Російській імперії, так і за її межами. Станом на 1916 рік у місті нараховувалося дванадцять початкових шкіл, чоловіча класична гімназія, три жіночі гімназії, чотирикласне училище, реальне училище, морські класи, єврейська талмуд-тора, початкові парафіяльні училища [10, с. 15].

Однією з найвідоміших постатей, які закінчили чоловічу класичну гімназію, був видатний мікробіолог В.А. Хавкін. В експозиції Музею – воскова фігура Володимира Ароновича в юному віці, коли він був гімназистом. Народився В.А. Хавкін в Одесі 1860 року, але згодом з родиною переїхав у Бердянськ. Його батько був учителем, його заробітна платня була невисокою, а жити в

невеличкому повітовому містечку було фінансово легше. Після закінчення Бердянської чоловічої класичної гімназії В.А. Хавкін вступив до Новоросійського імператорського університету в Одесі. Його ім'я стало відомим у світі завдяки створенню вакцин проти чуми й холери. В.А. Хавкін був справжнім ученим і мужнім чоловіком, оскільки дієвість своїх вакцин він випробовував передусім на собі, ризикуючи власним здоров'ям. Він врятував життя сотням тисяч людей в Індії. Видатний учений був призначений головним бактеріологом цієї країни та директором Бомбейської противірусної лабораторії. Пізніше ця лабораторія була перетворена в Інститут Хавкіна. Помер В.А. Хавкін 1930 року у швейцарському місті Лозанні [12].

У наступній частині музейної зали – вітрина і фрагменти інтер'єрів житлових кімнат, які ознайомлюють відвідувачів з побутом містян. В експозиційній вітрині представлено світлини найвідоміших у Бердянську родин: Малаксіанових, Янишевих, Грибанових, весільна світлиня Г. Туржанського й Л. Шумі. На весіллі були присутні всі знамениті мешканці Бердянська: міський голова О.В. Анопов, керівник приватної жіночої гімназії Е.М. Саханьова та ін. У вітрині – весільні світлини молодят Феттер і Ломових, а також запрошення на весілля.

Світлини з родинного альбому Дергоусових дають уявлення про те, як проводили містяни своє дозвілля: узимку – катання на ковзанах, у теплу пору року – велосипедні прогулянки в міському саду. Гармонійно доповнюють експозицію флакон французьких парфумів, пудрениця, альбом з побажаннями, якими обмінювалися молоді дівчата, журнал мод, жіночі черевички на шнурівці. Чоловіки із заможних родин носили фраки, капелюхи та тростини. На срібній таці – візитівки, якими обмінювалися під час візитів і зустрічей. Оплату рахунків за проживання здійснювали за квартирною книжкою, яка представлена у вітрині поряд зі скринькою зі слонової кістки і витонченими дрібничками, якими



прикрашали свої інтер'єри мешканці Бердянська.

Щоб повніше і яскравіше уявити атмосферу XIX ст., співробітники Музею відтворили фрагменти інтер'єрів вітальні та їдальні. Вечорами до клавішів клавикорда торкалися тонкі жіночі пальчики, звучали звуки вальсів, романсів, декламувалися

вірші. За гральним столиком під старовинною лампою грали в шахи й карти.

Кожне зі страхових товариств мало свої фірмові знаки, що представлені в експозиції Музею на бутафорському будиночку.

Старовинні меблі для їдалень, сервірований чайний столик під мереживною скатертиною, самовар, бублики та фрукти



*Іл. 12. Інтер'єр вітальні XIX ст. з експозиції Музею історії міста Бердянська*

мовби запрошують на чаювання. Дуже гарні жіночі капелюшки й чоловічі капелюхи з крисами зберігалися в капелюшних коробках, одну з яких можна побачити поряд зі скринями. Громіздка скриня призначалася для зберігання домашніх речей, а інша – з ініціалами на кришці – для подорожей.

На пілоні перед інтер'єрами – документи та копії рекламних проспектів універсальної крамниці родини Семендяєвих,

у якій можна було придбати багато корисних і необхідних речей [10, с. 18–19]. В інтер'єрі вітальні на стінах, обтягнутих шовком, містяться портрети членів цієї родини.

Заключна частина експозиції розповідає про трагічну долю членів родини Людвіга Феттера – почесного громадянина міста. Понад 100 років представники цієї династії проживали в Бердянську. Їхній рід походив з німецьких селян-переселенців. Справа,



**Іл. 13. Інтер'єр їдальні XIX ст. (праворуч) та фрагмент будинку – зразок містобудівництва м. Бердянська у XIX ст. (ліворуч)**

розпочата Л. Феттером, згодом перейшла до сина Отто Феттера (його фото представлено в експозиції). У 1920–1921 роках О. Феттера (як заможну людину) розстріляли. Сім'я Гох – його дружини – виїхала в Німеччину. Вдова О. Феттера Єлизавета з трьома дітьми переїхала до Харкова. Згодом вони були репресовані. Онука О. Феттера Інгеборге з родиною мешкає в Німеччині. Донька Іоганна також не уникла в'язниці, її діти й онуки живуть в Україні. Так трагічно склалася доля колись відомої в місті родини [3].

Таким чином, експозиційні зали добердянського періоду, які відображають і відтворюють атмосферу того часу, дають уявлення відвідувачам Музею про те, чим жив і який вигляд мав Бердянськ у XIX –

на початку XX ст. Виставка багата на експонати різного роду, як-то оригінали документів та їхні копії, мапи, світлини, предмети побуту тощо. Концепція експозиції дозволяє охопити історію міста в повному обсязі: від загальнодержавних моментів до побуту самих містян. Унаочнення забезпечується включенням в експонаттуру воскових фігур, діорами, бутафорських предметів і відтворенням інтер'єрів того часу.

Отже, експозиція Музею історії міста Бердянська цікава відвідувачам і корисна фахівцям завдяки максимальному використанню доступних виставкових засобів і художніх рішень. Додатковою перевагою є вдала спроба охопити значну кількість матеріалів на відносно невеликій площі.



## Література

1. Бердянску – 180 : К 180-летию основания г. Бердянска. – Бердянск, 2007. – 362 с.
2. «Бердянський літописець» Василь Крижанівський / упоряд. І.І. Лиман, В.М. Кон-стантінова. – Бердянськ ; Київ ; Едмонтон : Тандем-У, 2007. – 300 с.
3. Бучная А. Историческая память : Бердянск посетили правнучки потомствен-ного почетного гражданина города [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pro.berdyansk.biz/content.php?id=11430>.
4. Витоки народження міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bmr.gov.ua/index.php?id=18>.
5. Геральдика Північної Таврії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://library.khai.edu/pages/geraldika/Index\\_16.htm](http://library.khai.edu/pages/geraldika/Index_16.htm).
6. Заводы земледельческих машин и орудий, Джон Гривез и К° [Электронный ре-сурс]. – Режим доступа : [http://softsalon.com/rossimper\\_rekl/rekl\\_26.html](http://softsalon.com/rossimper_rekl/rekl_26.html).
7. История города Бердянска [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://berdyansk-online.com.ua/page/berdyansk.html>.
8. Історія Бердянська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F\\_%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0](http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0).
9. Музей історії Бердянська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bkm.zp.ua/mi-index.html#!prettyPhoto>.
10. Путеводитель по музею истории города Бердянска. – Бердянск, 2009. – 88 с.
11. Славетні запоріжці: Кобозєв Микола Степанович [Електронний ресурс]. – Ре-жим доступу : [http://sites.znu.edu.ua/news\\_details.php?news\\_id=6136&lang=ukr](http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=6136&lang=ukr).
12. Хавкін Володимир Аронович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BD\\_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80\\_%D0%90%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87](http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BD_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%90%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87).